

יחסים

11

גיליון

אי - שוויון בחינוך

לומדים על

"יחסים", מיועד לתלמיד בשעורי תורה שבע"פ בבית הספר הממלכתי. הוא יוצא לאור ע"י הפיקוח על הוראת תורה שבע"פ ומחשבת חז"ל וחל"ד מפעלים חינוכיים.

היזמה להוצאת הגיליון הנוכחי היא של "מורשה" - רשת בתי ספר למורשת היהדות ולמעורבות קהילתית. "מורשה" רואה חשיבות גדולה בעיסוק בבעיות חברתיות במדינת ישראל בראי המורשת היהודית ומאמינה ש"יחסים" הוא כלי הולם למטרה זו. הרעיון שהנחה אותו באיסוף ובעריכה של החומר הוא הרצון לחבר את המקורות אל עולמו הפנימי העכשווי של התלמיד בדרך אקטואלית ומגרה. אנו מאמינים שזו הדרך המוצלחת והנכונה ליצור עניין ומשיכה ואפילו יטעם של עוד ללימוד מקורות חז"ל.

"יחסים" עוסק במערכות יחסים שונות שבין בני-נוער וסביבתם: חברים, הורים, אחים ומורים, הסביבה הטבעית והסביבה החברתית. לפניכם הגיליון האחד-עשר בסדרה: "לומדים על אי שוויון בחינוך", לאחר הגיליונות: "לומדים על אהבה", "על מורים ותלמידים", "הורים וילדים", "לומדים על איכות הסביבה", "לומדים על חברים", "לומדים על מעורבות חברתית", "לומדים על אחים", "לומדים על היחס לאחר", "לומדים על קו העוני" ו"לומדים על דרכי נתינה".

יחסים - לומדים על אי שוויון בחינוך

הזכות לחינוך הוכרה על ידי אומות העולם כזכות בסיסית שזכאי לה כל אדם, והיא מעוגנת בהכרזת זכויות האדם שנתקבלה על ידי העצרת הכללית של האו"ם ב-1948. ההכרזה קובעת שיש לכל אדם זכות לחינוך, ושיינתן החינוך חינום לפחות בשלבים הראשונים שלו. מדינת ישראל הכירה אף היא בזכות לחינוך, כשעייגנה אותה סמוך להקמת המדינה בחוק לימוד חובה, תש"ט-1949. החוק קובע הסדר של חינוך חובה לכל ילד וילדה עד הגיעם לגיל חמש-עשרה, ומטיל על המדינה לדאוג לו.

בגיליון זה אנו מתמודדים עם המורכבות של זכות זו ומתייחסים לשלושה היבטים מרכזיים:

- האם אכן ממלאת המדינה את החובה לדאוג לחינוכו של כל ילד? מהי המשמעות של אחריות זו ומהי לעומת זאת האחריות של הפרט: כל תלמיד לגבי עצמו, ההורים, התלמידים, המורים והקהילה?
- מהם הגורמים לאי שוויון בחינוך? בגיליון מודגשים שני גורמים אפשריים: הזיקה בין מעמד כלכלי לרמת החינוך והנבואה המגשימה את עצמה, דהיינו הדעה הקדומה כלפי פוטנציאל הצלחה הלימודית של קבוצות מסוימות בחברה ההופכת לגורם מעצב.
- כיצד והאם ניתן לישיב בין ערך השוויון בחינוך וערך טיפוח המצוינות?

למידה פורייה ומהנה

יוחאי עדן, שלומית יחיא ויפה בניה

הצעה א': דיון בעקבות שיר

- ניתן להשמיע לתלמידים את שירו של מתי כספי המופיע בגיליון - "די נמאס לחטוף מכות", ולבקש מהם לקרוא את תוכן השיר תוך כדי האזנה ולחשוב האם המקרה המתואר בשיר אכן יכול להתרחש בישראל של ימינו?
- עם סיום השמעת השיר ניתן לפתח שיחה על מצב השוויון בחינוך במדינת ישראל כפי שהתלמידים רואים אותו:
- האם אכן יש במדינת ישראל ילדים שלא לומדים בגלל שלהוריהם אין כסף?
 - האם יש בישראל ילדים שאינם לומדים בבית הספר?
 - האם יש זיקה בין מעמד כלכלי לרמת החינוך שמקבל כל תלמיד?
 - מה קובע את רמת החינוך שמקבל תלמיד בישראל ואת סיכויי הצלחתו?

הצעה ב': דיון תיאורטי ומושגי

- המורה תציג בפני התלמידים את נושא יחידת הלימוד: "שוויון בחינוך" ותפתח דיון בהיבטים השונים של נושא:
- מדוע יש חשיבות לשוויון בחינוך?
 - האם מדינת ישראל ממלאת את חובתה בכך שהיא מספקת לכל ילד בית ספר ללמוד בו, או שהיא מחויבת לתהליך החינוכי בכל שלביו לשם הצלחת התלמיד?
 - מה יכול לגרום לאי שוויון בחינוך (כמפורט במבוא)?
 - האם במציאות הישראלית יש מקרים של אי שוויון?

גופא: "קר שם בחוץ" {תלמוד בבלי, מסכת יומא, דף לה עמוד ב}

הסיפור על הלל העולה לגג בית המדרש, הוא בודאי אחד הסיפורים המפורסמים ביותר של האגדה. בדרך כלל נלמד הסיפור כשבח גדול להלל המוסר את נפשו על הלימוד תורה וכלקח לאחריות של הפרט על לימודו. אולם ניתן לקרוא את הסיפור גם כבקורת על עולמם של תלמידי החכמים וכתוכחה ואזהרה לאלה העוסקים כל ימי חייהם בתוך בית המדרש "בדברי אלוהים חיים" ומנוכרים למתרחש מחוץ לבית המדרש. באנאלוגיה לימינו, ניתן לראות בסיפור ביקורת כלפי מוסדות ההשכלה יוקרתיים הקולטים לתוכם רק תלמידים בעלי יכולת.

הצעה לפרשנות הסיפור

הכניסה לבית המדרש בסיפור זה, עולה כסף. זהו המקום היחיד בספרות התלמודית שבו מתואר נוהג זה. אם אכן זהו מקרה יוצא דופן הוא מוצג באופן ביקורתי ביותר. הסיפור מתאר במפורט את גובה התשלום: מחצית שכר יומו של שכיר - סכום ענק בהשוואה למשל לשכר היומי הממוצע בימינו. ההקבלה בין שני חלקי המשפט זועקת במיוחד: "חציו נותן לשומר בית המדרש וחציו לפרנסתו". גם הניגוד בין "בכל יום ויום" לעומת "פעם אחת" מבליט את מדיניות הסינון חסרת הרחמים: אדם שהיה משלם "בכל יום" את הסכום הנדרש לא מורשה להיכנס בגלל ש"פעם אחת" יזו לא השיגה את דמי הכניסה.

כל זה מתרחש על סף בית המדרש, במקום בו עומד השומר, ממש מתחת לאפם של תלמידי החכמים! השאלה הנשאלת היא: מי אחראי לעוול? האם השומר הרשה לעצמו לגבות תשלום ללא ידיעתם של העומדים בראש בית המדרש - שמעיה ואבטליון? ואפילו כך, כיצד זה הם אינם מודעים למה שמתרחש ממש על סף דלתם, פשוטו כמשמעו?

לשון הסיפור מבליטה את הניגוד בין תוך בית המדרש לחוץ: בפנים "הבית מאיר" והמזורה דולקת ואילו בחוץ שוררים עוני ורשעות, קור וסכנת מוות. שמעיה פונה לאבטליון בכינוי "אחי" המשקף את האחוה בין באי בית המדרש ומדגיש באופן אירוני את הניכור כלפי אלו שלא זכו להיכנס. לעומת זאת, הסיפור מכנה את הלל הקופא מקור על גג בית המדרש "דמות אדם". לא ניתן שלא לשמוע את הזעקה על ההתכחשות לאחוה בין כל בני האדם הנשמעת מכינוי זה. בתוך בית המדרש שוררים אמנם יחסי רעות אך היא מבליטים את חוסר הערבות כלפי שאר בני האדם שלא זכו להיות חלק מבית זה.

את דבריו של שמעיה ניתן כמובן להבין באופן מטפורי: הבית מחשיך בגלל היעדרותו של הלל אשר מאיר את בית המדרש בנוכחותו.

בסיפור, שני זוגות של דמויות: הזוג המפורסם שמעיה ואבטליון ביניהם שוררת אחווה והרמוניה והזוג הנוסף הלל והשומר, שביניהם שוררים יחסים של ניכור ואף ניצול. הזוג הראשון נמצא בתוך הבית ואילו הזוג השני נפגש על סף הבית. למרות זאת, אין ביטוי לקשר בין שני הזוגות; נדמה שתלמידי החכמים אינם מתייחסים לשומר ולמגע שלו עם האנשים המנסים להיכנס. שמעיה ואבטליון שקועים בעולמה של תורה ורק כשהתנאים החיצוניים אינם מאפשרים להם להמשיך וללמוד הם מרימים את עיניהם, תרתי משמע, לבדוק מה קורה בחוץ.

שאלות להרחבה והעמקה של הסיפור:

- כיצד בא לידי ביטוי אי שוויון הזדמנויות לחינוך בסיפור?
- האם חכמי בית המדרש אחראים לחוסר השוויון?
- הסיפור תמציתי ביותר אך למרות זאת הוא מפרט את היחס בין התשלום שגובה שומר בית המדרש לשכרו של הלל. מה רוצה המספר להדגיש בכך?
- בסיפור מתואר יחס של ניגוד בין עולם בית המדרש לעולם שבחוץ: אלו ביטויים בסיפור מבליטים ניגוד זה? אלו חלקים בסיפור ניתן להבין באופן סמלי?
- האם מחזק סיפור זה את האחריות של החברה לחינוך, או להיפך, את האחריות של כל פרט להשיג השכלה וחינוך טובים ככל האפשר?
- הלל הפך להיות ממנהיגי בית המדרש וזמות מופת בעם היהודי. בכל קבוצה יתכן כי קיים אחד שלו היה זוכה לחינוך היה מגיע לגדולות. האם יש לפתוח את שערי בית המדרש לכולם למען האחד הזה? מה ההשלכה של פתיחת שערי בית המדרש לכולם?

הצעה לפעילות

דמיינו לעצמכם את המשך אירוע הסיפור: בבית המדרש נערך בירור בעקבות המקרה החמור והוחלט לחבר תקנון חדש הקובע מי רשאי להיכנס לבית המדרש. חברו תקנון כזה ונמקו מה היו השיקולים שהנחו אתכם? ניתן להמחזיז את הדיון בבית המדרש ולהציג את הדעות השונות שיכולות לעלות בדיון כזה.

למי הזכות לחינוך? (משנה מסכת אבות פרק א)

משנה זו מוסיפה היבט נוסף לדיון בנושא. מול ערך השוויון בחינוך עומד ערך טיפוח המצוינות. על פי גישת בית שמאי יש להשקיע בחינוך רק במצוינים, באלו שנקודת הפתיחה שלהם הטובה ביותר וסיכויי הצלחה שלהם גבוהים. גישת בית הלל הפוכה: הם מתנגדים לניבוי השלילי וסוברים שגם מי שנקודת הפתיחה שלו שלילית במיוחד יכול להגיע להצלחה. ומכאן יש להשקיע בכולם.

שאלות לדיון:

- מהם המאפיינים של התלמיד בעל פוטנציאל להצלחה על פי בית שמאי? חשבו על כל אחד ממאפיינים אלו, האם אכן הוא משפיע על סיכויי ההצלחה של תלמיד?
- אילו היו נותנים בידכם את תקציב בית הספר במי הייתם בוחרים להשקיע יותר: בתוכנית לטיפוח המוחננים או בסיוע לתלמידים בעלי קשיי למידה?

כיצד נולד בית הספר (תלמוד בבלי, מסכת בבא בתרא, דף כא עמוד א)

מקור זה מביא את התקנה המפורסמת שתיקן יהושע בן גמלא ומתאר את תהליך מיסוד החינוך היהודי בתקופת בית שני. ההדרגתיות משקפת את העברת האחריות מן ההורה אל הקהילה ואת המעורבות ההולכת וגוברת של הכלל בכדי להביא לשוויון הזדמנויות בחינוך, אך גם לסיכויי הצלחה שווים. ראוי להדגיש את הביטוי: "מי שיש לו אב" המופיע בגמרא ולהבין את המשמעות סמלית שלו. ניתן להציע לתלמידים למלא את טבלה הבאה לשם הבנת תהליך התפתחותו של בית הספר:

• המקור מתאר את השתלשלות החינוך היהודי עד תקנת יהושע בן גמלא. תארו את ההתפתחות באמצעות הטבלה הבאה:

שלב	תיאור המצב	הבעיה שנוצרה
I	כל אב לימד את בנו.	
II		
III	מי שהיה לו אב הביאו לירושלים ומי שלא היה לו אב לא הביאו ללמוד בירושלים	
IV		

בלי תירוצים... (תלמוד בבלי, מסכת יומא, דף לה עמוד ב)

קטע זה מופיע בתלמוד בהמשך לסיפור על הלל. בעוד שבפרשנותנו לסיפור, הבלטנו את "אשמת" הממסד ביצירת פערים ובאי האפשרות של תלמידים עניים ללמוד, הרי שמקור זה מדגיש את אחריותו של הלומד - בין עני ובין עשיר ללימודים. המסר העולה מן המקור הוא שבסופו של דבר תלמיד בעל כוח רצון חזק מסוגל לצלוח את כל המכשולים להתקדם בחיים ולהגיע להישגים מצויינים גם אם נתוני הפתיחה שלו (הן הכלכליים, הן השכליים והן החברתיים) נמוכים משל תלמידים אחרים. ניתן לפתח דיון בעקבות המקור הזה סביב המתח שבין אחריות החברה לחינוך וליצירת הזדמנות שווה לכולם לבין אחריותו של הפרט לקידום השכלתו ומעמדו החברתי.

חוק חינוך ממלכתי

באמצעות מקור זה אנו מבקשים לדון במספר נושאים: מה הייתה כוונת המחוקק ביחס לבעיית הפערים בחינוך וכיצד החוק הרשמי של מדינת ישראל מבקש להתמודד איתה? האם החוק לפי דעתכם השיג את מטרתו? מדוע בכל - זאת קיימים פערים קשים בחינוך במדינת ישראל בין פריפריה ומרכז, עניים ועשירים? ניתן להשוות את החוק הישראלי למקור "כיצד נולד בית הספר" המתאר את צמיחתו של "חוק חינוך חובה" בימי חז"ל. מה הייתה מטרת יהושע בן גמלא ומהי מטרת החוק הישראלי? מה מוסיף החוק הישראלי על תקנת רבי יהושע?

מחקר: הערכה מוקדמת משפיעה על הישגי התלמידים

זוהי תמצית מאמרו של יהודה מאמיראן (פסיכולוג, איש חינוך ומנהל רשת "מורשה"), לפיה פערים בחינוך אינם רק תוצאה של חוסר יכולת חברתית-כלכלית. לעיתים קיימת תופעה של ניבוי שלילי. זהו מצב שבו המורה מנבא כי תלמיד מסוים לא יגיע להישגים גבוהים ועצם ההערכה השלילית מקרינה הן על יחסו של המורה לתלמיד והן על יחסו של התלמיד לעצמו. בסופו של דבר מגשימה הנבואה השלילית את עצמה. ההערכה המוקדמת מתרחשת על רקע מוצא עדתי, מעמד חברתי, מידע על הישגים קודמים נמוכים ועוד. לצד אחריותו של התלמיד להתקדמות ולהצלחה בלימודים, מוטלת אחריות על המורים והממסד החינוכי לגלות רגישות ולהימנע מנטייה להערכה שלילית מוקדמת. ניתן להשוות את ממצאי המחקר לטיפוסי המורים בהם נפגוש בעמוד הבא.

מן העיתונות: "בגרות בעיצוב שיער" עיתון הארץ 23.3.06

כתבה זו מתייחסת לתהליך צמצומו של החינוך המקצועי בארץ ומביאה שתי עמדות מנוגדות: עמדה אחת מבוססת על הטענה המכונה תופעת "הניבוי השלילי" עצם קיומם של מגמות מקצועיות מהווה נבואה המגשימה את עצמה לגבי סיכויי הצלחה של תלמידים מסוימים, גורם להסללתם למגמות לימוד מקצועיות ומונע מהם ללמוד קראת תעודת בגרות עיונית. לפי העמדה ההפוכה - אכן לא כל התלמידים שווים; יש כאלו שאינם מסוגלים ללמוד במגמה עיונית ולכן יש לקיים עבורם מסגרות מקצועיות. בכיתה ניתן לקיים דיון על סוגיית החינוך המקצועי בפרט ועל השאלות המהותיות העולות מן העמדות המנוגדות המתוארות בכתבה.

ילד ראב לא לומד

"ילד ראב לא לומד" הוא שמה של עמותה מאזור הדרום ששמה לה למטרה לגייס תרומות ולספק מזון לתלמידים בבית הספר שאין ידם משגת. הרעיון להקמת העמותה נולד בעקבות ביקור אקראי של מייסד העמותה - איציק מימון באחד מבתי הספר בדרום. הוא גילה שילד שבו הוא אמור לטפל אין אוכל בילקוט. מימון פנה בעניין למנהלת בית הספר והתברר לו כי הילד שפגש איננו היחיד בבית הספר

שמגיע ללא סנדביץ' וישנם בבית הספר עוד 86 תלמידים כמותו. איציק הנדהם הבטיח שלמחרת לא יהיו תלמידים בבית הספר בלי אוכל. מימון גייס את חבריו ויחד הלכו לפיצריות, מאפיות, מרכולים ומקומות אחרים לגייס מזון ותרומות. מאז, בכל יום בשעה עשר בלילה הם מכינים כ-7,000 כריכים המופצים בבית ספר ברחבי הדרום. סיפור זה, וקטע הכתבה שבגיליון, מבקשים להעלות לדין את שאלת היחס בין עוני - פשוטו כמשמעו - לבין חוסר ריכוז ואי הצלחה בלימודים. זוהי דוגמה קונקרטיה המבליטה את הקשר המיידי בין אי - שוויון כלכלי הפוגע בהתפתחות שכלית וביכולת ללמוד. ניתן להשתמש במקור כפתח לדיון בשאלה: האם התופעה מהסוג המתואר בכתבה מתרחשת גם בבית ספרנו? מה אנו (חברי הכיתה, תלמידי בית הספר, צוות המורים והנהלה, הקהילה וכו') יכולים לעשות כדי לאתר ולהתמודד עם קשיים כלכליים של חברנו לכתה ולבית הספר?

מבוא

כמוטו לעמוד זה בחרנו באמרה של האמורא ריש לקיש "אם ראית תלמיד שלימודו קשה עליו כברזל - בשביל משנתו שאינה סדורה עליו...רבה אמר: בשביל רבו שאינו מסביר לו פנים". ניתן לפרש אמרה זו כביטוי לקשר שבין אחריות המורה בפרט ומערכת החינוך בכלל להצלחה וקידום התלמיד בחינוך וליצירת הזדמנות שווה להצלחה כלכלית וחברתית. בעוד שעמוד א' הוקדש לברור הסיבות ליצירת אי שוויון בחינוך והמשמעויות החברתיות שלהן, עמוד ב' מוקדש לשאלה מה יכול "בית הספר" לעשות כדי לצמצם את בעיית אי השוויון. "בית הספר" כאן משמעותו כל המעגלים הקשורים במוסד עצמו: צוות המורים, הקהילה והמשפחה ואחרונים חביבים התלמידים עצמם.

הצעה לפעילות פתיחה:

אנו מציעים להשתמש בכתבה מהגיליון - "חלשים לא בבית ספרנו" - על גימנסיה הרצליה כפתיח לנושא. הכתבה חושפת דיון שנערך בגימנסיה הרצליה לגבי מדיניות של הנשרה ואי קבלה של תלמידים בעלי הישגים לימודיים נמוכים. בית ספר זה מתמודד מול תופעת עזיבה של תלמידים מן השכבות החזקות לבתי ספר אחרים, עקב קליטה של תלמידים חלשים. בדיון על עתידו של בית הספר סברו רוב המשתתפים כי כדי לשמור על גודלו ורמתו של בית הספר יש לסגור את שערי בית הספר בפני אוכלוסיות חלשות.

הצעות לדיון ולפעילות בעקבות הכתבה:

- תגובות לכתבה ובפרט לטענה בדבר חשיבות הדימוי של בית הספר.
- השוואה בין המתואר בכתבה לבית הספר שלכם.
- על פי הכתבה ברור כי התלמידים לא היו שותפים בניסוח המדיניות החדשה. כיצד לדעתכם היו מגיבים התלמידים למדיניות זו?
- נסחו מכתב של תלמידים מבית הספר המבקשים לפעול נגד מגמת האליטיזם.

גופא: "מוריד הגשם" (תלמוד בבלי, מסכת תענית, דף כד עמוד א)

המקור שלפנינו, מספר על מפגש בין רב - גדול אמוראי בבל ומלמד תינוקות אלמוני, מפגש שממנו עולה ערכו הרב של מורה הפועל למען השגת שוויון בחינוך.

הצעה לפרשנות הסיפור

הסיפור בנוי במתכונת סיפורי הורדת גשמים, החוזרת על עצמה כמה פעמים בתלמוד (המפורסם שבהם, הוא כמובן, הסיפור על חוני המעגל). על פי מתכונת זו, הרקע לסיפור הוא בצורת קשה המאיימת על קיומה של הקהילה. נציגי הקהל פונים אל ה'חסיד' - דמות בעלת סגולות רוחניות מיוחדות, והלה, מצליח להשפיע על עולמות עליונים ולגרום לירידת גשמים. בסיפור שלפנינו, נקלע רב למקום אשר סבל מעצירת גשמים. רב נוהג על פי המתואר במשנה במסכת תענית וגוזר "תענית גשמים". הכוונה לסדרה של ימי צום ותפילות מיוחדות שראשי הציבור קובעים במצב של עצירת גשמים. התענית בהנהגתו של רב אינה מועילה, לעומת זאת שליח ציבור אלמוני גורם בתפילתו השגרתית להשפיע באופן מיידי: "אמר 'משיב הרוח' - ונשבה רוח; אמר 'מוריד הגשם' - וירד גשם". ברור ששליח ציבור זה, הינו בעל זכות מיוחדת, אשר העניקה לתפילתו את הכוח לגרום לירידת גשמים ורב, מבקש לברר מה הקנה לו זכות זו - "מהם מעשיך הטובים" שבזכותם הצלחת להוריד גשמים? מסתבר, שאותו שליח ציבור הינו מלמד תינוקות - מורה לילדים ('תינוקות' בלשון התלמוד הם ילדים קטנים בגיל בית הספר). בהדרגה, הוא מתאר את מידת מחויבותו לתפקידו כמורה, אשר מקנה לו את הזכות המיוחדת: בתחילה הוא מספר על קבלת תלמידים ללא קשר למצבם הכלכלי - "בני עניים כבני עשירים". אחר כך, הוא מוסיף ומעיד על עצמו, שהוא מקבל לכיתתו גם תלמידים שאינם יכולים לשלם כלל, ולבסוף מתואר יחסו לתלמידים מתקשים (לאו דווקא ילדי העניים); כל מי "שמתרשל בלימודו" (ייתכן והכוונה, לתלמידים הסובלים מבעיות קשב וריכוז). מלמד התינוקות יוצא מגדרו בכדי לגרום לכל אחד מתלמידיו ללמוד. לשם כך הוא מגדל במיוחד דגים בבריכה בחצרו ובאמצעותם הוא "משחד", כלומר מפתה, מעודד את התלמידים להתאמץ וללמוד. המלמד משתמש בתיאור ברצף של שלושה פעלים: "משחד אותו ומרגיע אותו ומפיס אותו" וממחיש בכך את התהליך הנדרש בכדי להביא כל תלמיד ללמידה. החזרה על המילה "אותו" מדגישה אף היא את היחס האישי והעמדת כל תלמיד במרכז. מלמד התינוקות אינו נזכר בשמו וגם המקום בו מתרחש הסיפור מכונה "מקום אחד". האנונימיות מדגישה את המסר של הסיפור:

סתם מורה אחד, במקום אחד, המחויב לתפקידו לפניו משורת הדין, הוא בעל זכות יותר מ"רב", ראש ישיבת סורא הנודעת, שגדולי האמוראים למדו בה, ואף יותר מן התפילות והצומות של הציבור כולו. בסיפור זה, המורה הוא שרואה עצמו אחראי לפעול למען השגת שוויון בחינוך. במדיניות קבלת התלמידים הוא מתנגד לסלקטיביות ופועל לנתק את הזיקה בין מעמד כלכלי לחינוך. אך לא די בכך, הוא רואה עצמו מחויב להביא כל אחד מן התלמידים ללמידה ולהצלחה. השותפים האחרים למעשה החינוכי: המדינה, הקהילה, ההורים או התלמידים עצמם, אינם נזכרים כלל. מחד גיסא, מדגיש הסיפור את ערכו הרב של מורה מסוג זה ומאידיך גיסא, ניתן ללמוד עד כמה קשה המשימה ואיזו זכות יתירה יש למורה שערב לתלמידיו במידה כה רבה.

שאלות להבנה והעמקה

- מה הייתה הבעיה בסיפור וכיצד ניסה רב לפתור אותה?
- מה היו מעשיו הטובים של מלמד התינוקות, אשר בזכותם נתקבלה תפילתו לגשם?
- חשבו על שלוש דרגות הקשורות לפעילותו החינוכית של המלמד.
- האם ניתן לצפות מכל מורה להתנהג כפי שנהג מלמד התינוקות?

להרחיק תלמידים "בעיתיים" - ספר חסידים

ספר חסידים נכתב באירופה בסביבות המאות ה-12 וה-13 ומיוחס לרבי יהודה החסיד מחוג חסידי אשכנז. הספר מכיל הלכות, מנהגים ודעות המשקפים את עולמה של יהדות אירופה בתקופה זו ואת תפיסת עולמם של מנהיגי הרוחניים. בספר, התייחסות לנושאים יומיומיים כגון עסקים, נישואין ומין, חיי אדם, מנהגי הקהילה היהודית ועוד. מכאן חשיבותו גם כתעודה היסטורית מן המעלה הראשונה.

המקור שלפנינו זן במחיר השאיפה לשוויון בחינוך. על פי פסקה זו, כאשר תלמיד אחד מהווה גורם מפריע, יש לראות את טובת הכלל ולהרחיקו ממסגרת הלימודים. בהמשך, מתייחס מחבר ספר חסידים לערך טיפוח המצוינות בחינוך. לדעתו, יש להנהיג מדיניות של למידה על פי רמות. החלוקה לרמות נובעת מתוך התמקדות בצרכי התלמידים החזקים ולא התלמידים החלשים. השיקול שבו זן המחבר ביחס לחלוקה לרמות, הינו כלכלי. במקרה של חינוך פרטי, שאליו מתייחס הספר, נפגע המורה כתוצאה מחלוקה לרמות כיון שהוא מאבד תלמידים. ספר החסידים דורש מן המורה להעמיד את ערך טיפוח המצוינות מעל לשיקוליו הכלכליים ולהמליץ להורים להפריד את הילדים החזקים מן המתקשים - ובלשונו: "צריכין חרופים רב לבד". גם במערכת חינוך ציבורית החלוקה לרמות היא בעלת עלות כלכלית גבוהה יותר וניתן לנבא מה היה פוסק בעניין זה ספר חסידים. מלבד השיקול הכלכלי אין כל התייחסות לשיקולים אחרים ביחס לחלוקת תלמידים לרמות לימוד. מה קורה לתלמיד המכוון ללמידה בקבוצת המתקשים? האם ההסללה אינה נבואה המגשימה את עצמה?

אהבה - תנאי יסוד בחינוך, הרש"ר הירש

הרב שמשון בן רפאל הירש (1808 - 1888), המכונה בקיצור "הרש"ר הירש", היה מנהיגה החשוב של היהדות האורתודוקסית בגרמניה במאה ה-19 ואבי שיטת "תורה עם דרך ארץ". בין תחומי פעילותו הרבים עמד בראש בית ספר תיכון יהודי בפרנקפורט, שבו שולבו לימודי חול וקודש, על פי האידיאל של יהודי המשלב תורה עם דרך ארץ.

המקור שהבאנו בגיליון, לקוח מתוך הפירוש לתורה שכתב הרש"ר הירש, והוא מתייחס לפסוק המתאר את אהבתו של יצחק את עשו בנו. הכתוב בבראשית פרק כ"ה, פסוקים כז-כח מתאר את ההבדל בין עשו ליעקב: "וַיַּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יָדַע צִיד אִישׁ שָׂדֵה וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יָשֵׁב אֲהָלִים. וַיֵּאָהֵב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו כִּי צִיד בְּפִיו וַרְבֵּקָה אֶהְבֶּת אֶת יַעֲקֹב".

הרש"ר הירש, כדרכו, משתמש בפסוק בכדי לפרוש השקפתו בתחום החינוך. על פי פירושו עשו הוא אב-טיפוס לתלמיד המתקשה להשתלב במסגרת הלימודים: "איש שדה" בניגוד ליעקב שהיה "יושב אוהלים". האהבה של יצחק אל עשו בנו, לדברי הרש"ר הירש, נובעת מהצורך להשקיע יותר תשומת לב ומשאבים לילדים המתקשים ולבעייתיים. על פי פירושו זה רבקה היא הזגם לחינוך המתמקד בטיפוח המצוינים לעומת יצחק שמקדיש את מירב תשומת הלב דווקא לילד הבעייתי המתקשה.

מתמטיקה ב"חברותא": תלמידים מלמדים זה את זה מתמטיקה

קטע זה מבוסס על כתבה מן העיתון "מקור ראשון" המתארת יוזמה של מורה שפיתח שיטת למידה ייחודית על-מנת להביא קבוצת תלמידים מתקשה להצלחה לימודית.

בניתוח היוזמה המתוארת, ניתן לציין כמה גורמים להצלחתה:

- א. האחריות שלקח על עצמו המורה להביא את התלמידים להצלחה.
- ב. האמונה של המורה שהתלמידים אכן מסוגלים להגיע להישגים הנדרשים. יש לציין שבכתבה המורחבת, מתוארת עמדת אי האמון של שאר המורים בבית הספר לגבי סיכויי ההצלחה של התכנית וברור שמדובר באוכלוסיית תלמידים המסומנת כנידונה לכישלון.
- ג. מינוף חווית ההצלחה: כל חוויה של הצלחה מתורגמת מיד לעשייה: התלמיד שהבין את החומר הנלמד, מיד הופך למורה. בתהליך כזה מתחזק הביטחון העצמי של התלמיד ופועל כנגד אפקט "הנבואה המגשימה את עצמה", שהפנים התלמיד ממה שהסביבה משדרת לו ומן הכשלונות המצטברים שחווה בעבר.
- ד. ערבות הדדית: הלמידה בחברותא שבה כל תלמיד הוא גם מורה מהווה כלי הערכה מידי לשיקוף הידע וההבנה, מחזקת את תחושת המחויבות כלפי המשימה והופכת את חווית הלימוד להיות בעלת ערך מוסף מעבר ללימוד לשם הציון.
- ניתן לבדוק עם התלמידים האם לדעתם ניתן ליישם שיטה זו בכיתה בה הם לומדים וכן לשאול מה חלקו של המורה בהצלחת השיטה והאם ניתן היה לקיימה גם עם מורה אחר?

פאולו פרירה - היכולת לחלום והאומץ לשנות

קטע זה מציג את דמותו של פאולו פרירה אשר הוביל מהפיכה בתחום החינוך לשכבות החלשות חלשים בברזיל ופיתח את שיטת ההוראה הדיאלוגית. ניתן לקשר קטע זה לכתבה על "מתמטיקה בחברותא" ולדון בערך של שיש לתלמידים המלמדים זה את זה.

הוא כבר שילם לי - מתוך ספרו של אלבר קאמי "אדם הראשון"

קאמי, סופר ופילוסוף צרפתי ידוע (1913 - 1960) וזוכה פרס נובל לספרות (1957).

בספר "אדם הראשון" הוא מתאר את ילדותו בשכונת עוני באלג'יר, שם גדל, יתום מאב, עם אמו שהיתה כמעט חירשת אילמת וסבתו שניהלה את הבית. בבית הספר היסודי פגש במורהו "מר ברנאר" אשר שינה את חיו. המורה המליץ עליו לקבלת מלגה לצורך מימון לימודיו בבית ספר התיכון ואף הכין אותו לקראת מבחני הקבלה. באותה תקופה נחשבו לימודים אלו מותרות לבני עשירים בלבד. בקטע המובא בגיליון, מתאר קאמי, כיצד שכנע המורה את סבתו לשלוח את הילד לבית ספר התיכון למרות הקושי הכלכלי ובאיזו מסירות ואהבה התייחס אל תלמידו.

ולא ניכר דל בפני שוע

מקור זה לקוח מתוך סיפורו של שי עגנון "שני תלמידי חכמים שהיו בעירנו". הקטע מתאר מדיניות שנקט רב העיר בכדי להביא לשוויון הזדמנויות בחינוך. הרב מתמודד עם הבעיה המוכרת שגם כאשר החינוך הציבורי אינו ניתן בתשלום, מעדיפים בעלי היכולת לשלוח את ילדיהם למוסדות נפרדים, לשם גם מעדיפים להגיע המורים הטובים וכך יורדת הרמה של החינוך הציבורי. אותו רב דואג לכך שטובי המורים ובכללם הוא עצמו ילמדו דווקא בבית המדרש הציבורי. האוכלוסיה החזקה חוזרת אל בית המדרש הציבורי והאוכלוסיה החלשה יוצאת נשכרת. מענין לציין שבסיפורו של עגנון על שני תלמידי החכמים, האחד בן למשפחה עשירה ומיחסת והשני בן עניים שהשיג את השכלתו בתורה בכוחות עצמו. בסיפור מעליב החכם את העשיר ומאז מנסה כל חיו לתקן עלבון זה, אך לשווא. אותו חכם עשיר הוא הרב שלמה שמתקן את מדיניות השוויון בבית המדרש.

חלשים - לא בבית ספרנו

התייחסות למקור זה נדונה בהצעה לפעילות הפתיחה.